

Robert Inhof*

Luthrova reformacija v retoričnem zrcalu podobe. Teologija, folklor, podoba.

POVZETEK

V nalogi *Luthrova reformacija v retoričnem zrcalu podobe. Teologija, folklor, podoba*, prikazujem Luthrovo reformacijo, kakor se le-ta zrcali v treh neločljivih segmentih: teologiji, folklori in podobi. Te tri segmente je med seboj zelo težko ločiti, tako časovno, kakor tudi smiselno. Ti trije segmenti spominjajo na tri plasti stekla. Namreč, ko gledamo skozi zgornjo plast stekla, ne moremo videti samo te vrhne plasti, ne da bi hkrati videli tudi spodnji dve plasti, pri tem pa imamo občutek, da gledamo samo eno plast. Okoli Luthra, kot osrednje figure reformacije, so se zgostile nasprotujoče si zadeve, kot so: teologija in folklor, vera in praznoverje, beseda in podoba, Bog in hudič, ponižanje in odrešitev. Namen moje naloge je povezati te, na videz nezdružljive dvojice in jih postaviti v smiselni kontekst, v katerem bodo dokazale, da so ravno te, ponavadi manj znane stvari, šele kot celota tiste, ki so smiselno ne le definirale Luthrovo reformacijo, temveč jo hkrati tudi smiselno postavile v prostor in čas.

Ključne besede: Anfechtungen, Evangeličani, evangeličanske Knjige čudes, folklor, hudič, ikonoklazem, Katarina von Bora, latrina, lesorezi, Martin Luther, monstrozna rojstva, opravičenje po veri, pamfleti, papeštvo, reformacija, Rim, satira, Schandbild, skatologija, Sveto pismo, teologija, Wittenberg.

V nalogi *Luthrova reformacija v retoričnem zrcalu podobe. Teologija, folklor, podoba*, prikazujem Luthrovo reformacijo, kakor se le-ta zrcali v treh neločljivih segmentih: teologiji, folklori in podobi. Te tri segmente je med seboj zelo težko ločiti, tako časovno, kakor tudi smiselno. Ti trije segmenti spominjajo na tri plasti stekla. Namreč, ko gledamo skozi zgornjo plast stekla, ne moremo videti samo te vrhne plasti, ne da bi hkrati videli tudi spodnji dve plasti, pri tem pa imamo občutek, da gledamo samo eno plast. Okoli Luthra, kot osrednje figure reformacije, so se zgostile nasprotujoče si zadeve, kot so: teologija in folklor, vera in praznoverje, beseda in podoba, Bog in hudič, ponižanje in odrešitev. Namen moje naloge je povezati te, na videz nezdružljive dvojice in jih postaviti v smiselni kontekst, v katerem bodo dokazale, da so ravno te, ponavadi manj znane stvari, šele kot celota tiste, ki so smiselno ne le definirale Luthrovo reformacijo, temveč jo hkrati tudi smiselno postavile v prostor in čas.

Prvo poglavje ima naslov *Luther in njegova teologija*. V tem poglavju opisujem okoliščine, ki so Luthra pripeljale v samostan v Erfurtu in njegovo teološko formiranje, ki ga je privedlo do protesta dne 31. 10. 1517, ko je na vrata wittenberške Grajske cerkve pričvrstil 95 tez o odpustkih, s katerimi je vabil k teološki disputaciji. V uvodu na kratko omenim bistvene stopnje v Luthrovem delovanju, ki spričo njegove trmoglave nepopustljivosti že leta 1525 vnese v evangeličansko gibanje streznitev, razočaranje in razkol na različne ločine. Po letu 1525 velik del entuziazma povsem splahni. Kmetje, kot bistveni privrženci reformacije, se po Kmečki vojni in Luthrovim nastopom v korist gosposke od Luthra povsem odvrnejo in ga

imajo za izdajalca. Od njega se odvrneta humanist Erazem Rotterdamski prav tako pa tudi evangeličanska teologa Thomas Müntzer in Ulrich Zwingli. Tudi za samega Luthra nastopi čas razočaranja. Luther je živel v prepričanju, da je Konec dni blizu in da bo s svojim evangelijem in oznanjanjem prave Božje besede lahko odrešil ljudi večnega prekletstva v peklju. Ko se to ni zgodilo, je postajal vse bolj depresiven in zagrenjen, izza vseh, zanj negativnih dejavnikov, pa je videl izključno delovanje hudiča v različnih preoblekah.

V tem poglavju tudi v grobih orisih označim glavne značilnosti Luthrove teologije in izpostavljam njegov osnovni nauk o opravičenju po veri (*sola fide*) in ne po dobrih delih ter njegovo izpostavljanje vrhovne in izključne avtoritete *Svetega pisma (sola scriptura)*. Luther razume človeško življenje na dva načina. Prvi način je *življenje pred obličjem Boga*, drugi način pa je *življenje pred obličjem ostalih ljudi*. Ko se človek sooči z Bogom, tako da je popolnoma odvisen od njegove milosti, je *pravičen*. Ko se pa človek sooči z ostalimi človeškimi bitji in zaupa njim namesto Bogu, je *grešnik*. Zato je človek po Luthrovem mnenju hkrati *pravičnik in grešnik (simul iustus et peccator)*. Vse je odvisno od tega, s čim se človek sooči in kako gleda na to, s čimer se sooči. Biti *viden* pomeni imeti *obraz*, identiteto. Kristjani pa najdejo svojo identiteto izključno v veri. Dva momenta, ki sta, poleg *opravičenja po veri* vseskozi prisotna v Luthrovi teologiji, sta nauka o *skritem Bogu* in *teologija križa*.

Drugo poglavje ima naslov *Uničevanje podob*. Vsi obredi, ki so se v preteklosti uporabljali za to, da bi z njimi pridobili posredniško pomoč Marije in različnih svetnikov, postanejo v času reformacije razglašeni za idolatrične in praznoverne. Beseda *praznoverje* se v zgodnjih evangeličanskih spisih zelo

*E-naslov: Robert.Inhof@guest.arnes.si

pogosto omenja skupaj z besedo *idolatrija*. Obe besedi označujeta popolno zavračanje molitev k priprošnjikom, čaščenje podob, romanja in uporabo rožnega venca. V Mestni cerkvi v Wittenbergu se je zgodil prvi ikonoklastični pogrom na latinskem zahodu. Vendar tega pogroma ni sprožil Luther, pač pa Andreas Bodenstein von Karlstadt. Luther je uničevanje podob ustavil na zelo zviti način, tako da je samim ikonoklastom očital idolatrijo. V tem poglavju opisujem različne vzgibe in načine ikonoklazma ter nenaden obrat, ko so še včeraj čaščene podobe kar naenkrat postale tuji in osovraženi maliki, ki jih je bilo treba uničiti in izbrisati tako iz cerkva in javnih trgov, kakor tudi iz človeškega spomina.

Tretje poglavje ima naslov *Popularni tiski na začetku 16. stoletja*. Luthrova reformacija je bila od svojega začetka otrok tiskarstva. Že sam Luthrov nastop je leta 1517 izveden s pomočjo listka oziroma letaka. Nehoteno razkritje moči tiska je pripomoglo k temu, da je Luther tudi vse svoje naslednje spise s pomočjo tiska lahko zelo hitro in natančno pošiljal svoje sporočilo od enega konca Evrope do drugega. Protirimsko razpoloženje se ni izražalo samo preko medija besede, pač pa tudi preko medija podobe. Karikature in satirični liki so za Luthrove ideje pridobili ljudske množice. To je bil prvi sadež tiska kot novega medija, ki je omogočal neskončno razmnoževanje besedil in podob; tiskarna in bakrorez sta obstajala komaj pol stoletja, a sta omogočila hitro in odločilno transformacijo severnega krščanstva. Tako je prvič v zgodovini veliko število ljudi lahko presojalo vrednost religiozних idej iz množičnih občil, ki so uporabljale ljudski jezik v povezavi z umetnostjo časnikarstva in karikature.

Četrto poglavje ima naslov *Zgodnje upodobitve Martina Luthra*. V tem poglavju pišem o razlogih, zaradi katerih se je rudarski sin in avguštinski menih sploh začel pojavljati na privilegiranim področju portreta. To je bila predvsem senzacija, ki jo je povzročilo dejstvo, da je bil Luther označen kot heretik Husovih idej. Spomin na Jana Husa, ki je bil leta 1415 na koncilu v Konstanci sežgan na grmadi, je bil tudi sto let po njegovi smrti še vedno živ. To dejstvo namreč ni nezamisljivo, saj so po obtožbi herezije Husu posadili na glavo papirnato kapo, poslikano s tremi grozljivimi hudiči in z napisom *haeresiarcha* (glavni heretik), ter ga tako postavili na čelo dolge vrste heretikov od Čarodeja Simona naprej. Na tem nezavidljivem položaju ga je kmalu zelo prepričljivo zamenjal Luther. V tem poglavju opisujem razvoj Luthrovih upodobitev, kjer srečamo tudi takšne primere, ki ga s posameznimi atributi kot so svetniški nimb ali golob svetega Duha, označujejo kot svetnika. Takšni posamični portreti pa postavijo Luthrovo podobo v širši kontekst, kjer Luther nastopa kot branilec in varuh resnične vere proti papežu kot Antikristu.

Peto poglavje ima naslov *Karnevalske igre in satira v lesorezih prve polovice 16. stoletja*. V tem poglavju pišem o pamfletih zgodnje reformacije, v katerih se pogosto pojavlja lik Norca, s katerim se povezujejo papež, kardinali in ostala duhovščina; tudi Luther samega sebe imenuje za dvorskega norca. Konec 15. stoletja je bila doba razcveta norčevskih burk, norčevskih sprevodov, norčevskih noš in literature. V farsah in burkah je oseba Norca, Prismode ali Burkeža postajala vse pomembnejša. Bistveni uspeh reformacije gre pripisati dejstvu, da je izdatno uporabila vsem dobro znano in razumljivo retoriko

karnevalskih iger. *Narobe svet* je predstavljal moment, ki so ga evangeličani izdatno izkoristili za sramotenje tistega, kar je do Luthrovega nastopa bilo postavljeno na sam vrh cerkvene in posvetne hierarhije, papež in njegovi kardinali. Ti sedaj v *narobe svetu* postanejo tisto, kar je najnižje in najbolj ničvredno. Postanejo tisto, kar lahko nekaznovano zasmehujemo in sramoti tudi preprost vernik.

Šesto poglavje ima naslov *Evngeličanska satira*. V tem poglavju pišem o satirični vsebini evangeličanskih lesorezov, ki predstavljajo epilog posmehljivih likovnih komentarjev, ki se začnejo pojavljati na sproščeni margini iluminiranih rokopisov ob koncu 13. stoletja, vrhunec pa doživijo v 14. stoletju, predvsem v horarijih, misalih in posvetnih romancah. Vendar ta epilog ni hkrati tudi skrajni epilog posmehljivih likovnih komentarjev. Ikonoklasti so razbili nešteto slik in kipov, ki so predstavljali svete osebe. Pri satiričnih evangeličanskih lesorezih pa, za razliko od srednjeveških iluminiranih rokopisov, nikoli ne najdemo parodiranja svetopisemskih oseb. Satira se nanaša izključno na Katoliško cerkev, pri čemer najbolj sočno tarčo posmeha predstavljajo kardinali in predvsem poglavar Katoliške cerkve – papež. Svetopisemske osebe se v evangeličanski satiri vedno uporabljajo kot argument, ki opravičuje ali celo pogojuje sramotenje visokih katoliških dostojanstvenikov. V začetnem obdobju reformacije se pojavi cela vrsta pamfletistov, ki po izobrazbi niso teologi, ampak navadni ljudje, ki so se začeli aktivno vključevati v poulično razpravljanje o verskih zadevah. Za to začetno in entuziastično obdobje, je značilno, da je vsak pamfletist razumel reformacijo po svoje in v njej videl takšno družbeno spremembo, po kateri je sam hrepenel. Med temi pamfletisti se pojavijo tudi tri izjemno pismene in ostre ženske: Argula von Grumbach, Ursula Weyda in Katarina Zell.

Sedmo poglavje ima naslov *Schandbild*. V poznem srednjem veku je bila kazen z obešanjem rezervirana predvsem za najhujše prestopnike in prestopnike nizkega rodu, medtem ko je prestopnike višjega rodu čakala bolj plemenita smrt z mečem (obglavljanje), razen v primerih, ko je prestopnik zagrešil posebno hud zločin, kot je to bilo izdajstvo. V tem primeru je prestopnika ne glede na njegov visoki rod čakala najsramotnejša kazen, smrt z obešanjem. V primerih, ko človeka, ki je prizadeti skupnosti nanesele zlo, niso mogli ujeti, so kot ustrezen nadomestek obesili njegovo podobo. Tako so recimo v Italiji mnoga mesta poznala obredna – sramotilna obešanja. Da bi užalili in prizadeli napadalca, ki je oblegal njihovo mesto, so obredno obesili njegovo podobo. V Nemčiji so take sramotilne podobe, ki so predstavljale nemški ekvivalent italijanskim sramotilnim podobam imenovali *Schandbilder*. Uporaba takšnih sramotilnih podob se je začela v Italiji v poznem 13. stoletju. Osnovna ideja takšnih sramotilnih podob je bila sramotenje zločina, ko kriminallec ni več bil del skupnosti in tudi fizično ni bil dosegljiv. Pobegli kriminallec je moral v sramotilni podobi ostati ali postati prepoznave za meščane, za primer, če bi se vrnil. Osnovna zamisel sramotilnih podob je ta, da je z njeno pomočjo fizično odsoten kriminallec še vedno prisoten v skupnosti, kjer je kaznovana njegova podoba. Ta *executio in effigie* je bila simbolična izjava. Podoba sprejme kazen, kakšno bi prejel kriminallec, če bi bil navzoč. Evangeličanski pamfletisti so v lesorezih uporabili tako *Schandbild*, kakor *executio in*

effigie, da bi na takšen način kaznovali papeža in katoliške dostojanstvenike ter s tem pokazali na njihovo pravo, zločinsko in izdajalsko naravo.

Slika 1. Satira papeškega grba, 1524, lesorez.

Osmo poglavje ima naslov *Papeški osel in meniško tele*. Naslovnica Luthrovega dela *Zoper papeštvo v Rimu, katero je hudič ustanovil* je krasila podoba *Papeškega osla* (*Papstesel*). V bistvu je v tem primeru šlo za ponatis podobe, ki je bila natisnjena skupaj z drugo pošastjo, imenovano *Meniško tele* (*Mönchscalb*). Obe pošasti sta bili natisnjeni že leta 1523 v pamfletu, ki sta ga napisala Philip Melanchthon in Martin Luther. Ti podobi sta za vizualno kulturo nemške reformacije izjemnega pomena. S tema podobama reformatorska polemika ni več zgolj protipapeška, temveč postane tudi apokaliptična. *Papeški osel* in *Meniško tele* sta pošasti, ki sprožita apokaliptično interpretacijo monsturoznih rojstev. Monsturozna rojstva, ki so se pojavljala pred Luthrovo smrtjo, so bila interpretirana kot negativna in apokaliptična znamenja, ki govorijo o Koncu dni, ki pa ga se pobožnim zaenkrat še ni treba bati, kakor tudi Poslednje sodbe ne. Po Luthrovi smrti pa apokaliptične napovedi ne vsebujejo več nobene tolažbe, ampak postanejo zelo temačne in tesnobne.

Slika 2. Lucas Cranach Starejši, *Papeški osel*, 1523, lesorez.

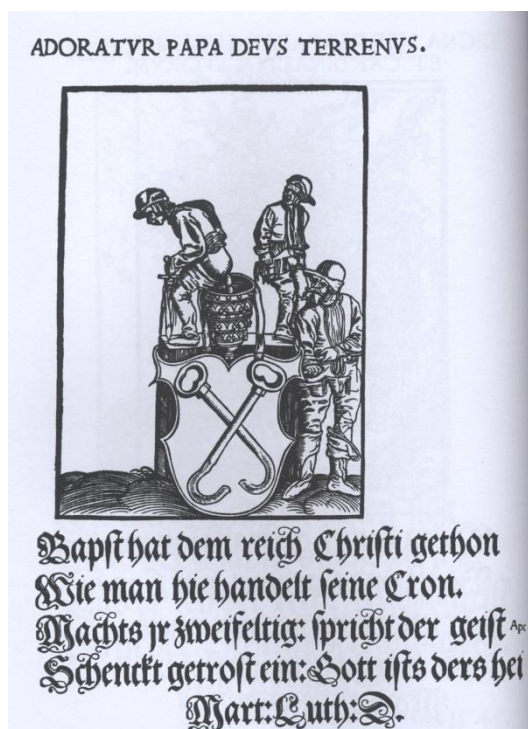
Melanchthonovo in Luthrovo pojmovanje astrologije se je bistveno razlikovalo, saj je Melanchthon kazal veliko zanimanje za astrologijo, Luther pa je astrologijo označil za neeksaktno znanost in se posmehoval tako astrologiji, kakor tudi Melanchthonovi obsedenosti z njo. Luthra je tudi skrbelo, da bi ljudje iskali fizikalne razlage v naravnih fenomenih in monsturoznih rojstvih, namesto da bi v njih videli Božje svarilo. Če Luther ni verjel v astrologijo, pa je verjel v monsturozna rojstva, kot v poseben eshatološki jezik, s katerimi Bog napoveduje negativne stvari. Evangeličani so videli in razumeli monsturozna rojstva kot fenomene, ki napovedujejo katastrofe, katerim bo nepreklicno sledil Konec dni.

Deveto poglavje ima naslov *Luther in hudič*. Po Luthrovem mnenju človek sam nima nobenih moči, da bi dosegel svojo odrešitev. Človek je vedno ali pod oblastjo Boga ali pod oblastjo hudiča, ki mu je Bog zaupal oblast nad šibkimi. Bog sam se odloči, katere ljudi bo izbral, katere pa prepustil hudiču. Navaden človek ne more razumeti Božje volje. Zlo, ki nas doleti, je lahko Božja kazen. Bog prav tako lahko zakrknje naša srca in nad nas pošlje *skušnjave* (*Anfechtungen*). *Skušnjave* prežijo na nas v vsakem našem dvomu, strahu in pokvarjenosti. Luther uporabi antinomije – Bog je srd in Bog je milost, Bog je postava in Bog je milost, Bog sovraži grešnika in Bog ljubi grešnika. Izza teh antinomij kot Božjega naličja pa je Bog kot čista dobrota in ljubezen. Četudi se Bog skriva izza maske hudiča, pa Božje dobrote, moči in milosti ne moremo razumeti ne s pomočjo razuma, ne s pomočjo metafizike, pač pa zgolj s pomočjo izkustva. Božja volja, ki je navzoča vsepovsod, se pravi tudi v peklju, sprevrča vse zlo v popolno dobro.

Po Luthrovem mnenju je največja stopnja vere *verovati*, da je Bog milosten, ko reši tako malo ljudi in jih tako mnogo pogubi; *verovati*, da je Bog pravičen, ko nas po svoji volji naredi takšne, da moramo biti po nujnosti pogubljeni. Človeška volja je tisto, kar se uklanja volji močnejšega. Luther človeško voljo primerja z živino, ki je postavljena med Boga in hudiča. Ne odloča živina, kdo jo bo jezdil, pač pa o tem odločata sama jezdeca. Če sede nanjo Bog, hoče in stopa, kamor hoče Bog, če sede nanjo hudič, hoče in stopa, kamor hoče hudič. Ni v človeški volji, da bi tekla k enemu izmed jezdecev ali ga iskala, temveč se jezdeca sama borita za to, kateri jo bo dobil in imel.

Deseto poglavje ima naslov *Skatološka retorika, humor in človeška ničevost*. Šestnajsto stoletje je bilo stoletje vrhunca skatološke retorike. Tisti, ki je pa najpogosteje, najbolj vulgarno, a hkrati tudi najbolj poglobljeno uporabljal skatološko retoriko, je bil ravno Martin Luther. Zgodovinarji ob tej njegovi retoriki občutijo posebno nelagodje in čez ta segment Luthrovega delovanja ali pohitijo ali pa ga kar izpustijo. Zelo redki strokovnjaki, kot so: David Bagchi, Mark Edwards, Heiko Oberman in Robert Scribner, pa so svoje analize posvetili ravno temu segmentu Luthrovega delovanja. Scribner celo pravi, da založnik ni hotel izdati njegove knjige *For the Sake of Simple Folk* skupaj z reprodukcijami, saj je menil, da bodo te za bralce žaljive. Kloaka je razkrivajoč prostor, ki razkrije tako nemoč hudiča kakor nemoč človeka. Luther postavlja Kristusovo rojstvo v umazanijo tega sveta, Božji sin je bil resnično utelešen v kri in znoj človeka. Kloaka ni samo latrina. Za človeka je to najbolj degradirajoč prostor, hudiču pa je kloaka predstavlja njegovo najljubše prebivališče, kar so vedeli že srednjeveški

menihi, Luther pa se je tega zavedal še močneje, saj je ravno kloaka tisti prostor, kjer imamo ob svoji strani Kristusa kot našega vsemogočnega pomočnika.

Slika 3. Lucas Cranach Starejši, *Papež je čaščen kot zemeljski Bog*, iz Luthrovega *Opisa papeštva*, 1545, lesorez.

Bralcem Luthrovih tekstov se takšna retorika ni zdela prav nič nenavadna, ker so jo dobro poznali iz folklorne, karnevalskih iger in vsakdanjega življenja. In verjetno je tisto, kar se jim je zdelo pri celotni zadevi najbolj duhovito, bil prav ta pomenski obrat, kjer tisto, kar je bilo najbolj cenjeno in spoštovano, sedaj postane najmanj spoštovano. Ta pomenski preobrat se je razvil celo do te mere, da so lahko v tiaro vrhovnega atributa, papeža, opravljali potrebo tudi najnižji sloji; sedaj lahko ljudje brez strahu pred izobčenjem spustijo veter v papeževo bulo. Ni nobene kazni, še več, edino, kar je tako uničeno, je papeževa bula sama. Vendar pa menim, da sam Luther, ne glede na njegov sicer izjemni smisel za humor, teh stvari niti najmanj ni razumel kot zgolj duhovite, ampak je v njih videl zelo resen, in kot se nam danes zdi, zelo nenavaden in mučen boj proti hudiču.

Enajsto poglavje ima naslov *Katoliška satira*. Katoliška protievangelicanska propaganda se je prav tako pojavila že zelo zgodaj, leta 1520 ali 1521. Nikoli pa ni dosegla takega razmaha kot evangeličanska propaganda, čeprav ni bilo nobenega razloga, zakaj se ne bi isto orožje uporabilo zoper reformacijo. Razen seveda okostenelega prezira do preprostih laikov in sovražnosti katoliških cerkvenih krogov do tega, da bi navadnim laikom pošiljali sporočila o religioznih zadevah. Katoliški protievangelicanski napad je največkrat dosegel povsem obraten učinek od pričakovanega. S takšnim protinapadom se je realiziralo ravno tisto, kar so katoliški duhovniki prezirali in čemur so se poskušali izogniti – nevarnemu in neprimernemu polemiziranju o teoloških stvareh z navadnimi in neukimi laiki. Katoliška satira se v glavnem izčrpava s tem, da Luthra označuje kot heretika ter anatimizira in smeši njegov zakon s pobešlo

nuno Katarino von Bora. Pri Katoliški protievangelicanski satiri sem izpostavil dva satirika, Luthrovega sodobnika, frančiškana Thomasa Murnerja in bivšega evangeličana, jezuita Johanna Nasa iz 17. stoletja, z njegovima satiričnima protievangelicanskima pesnitvama *Anatomia Martini Lutheri* in *Ecclesia Militans*.

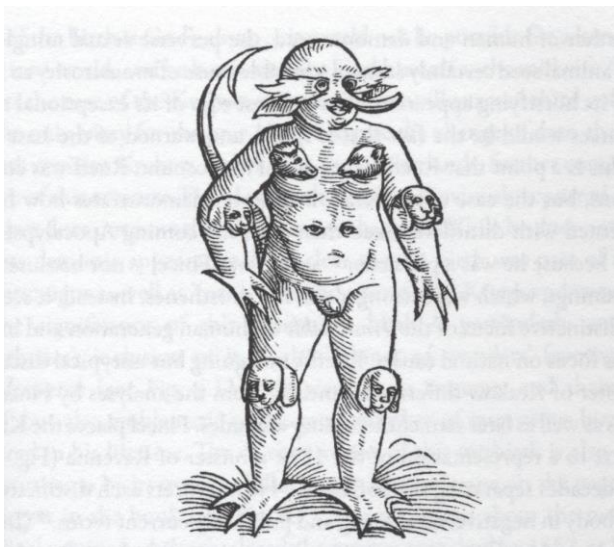

Slika 4. Johann Nas, *Anatomija Martini Lutheri*, izdala Aleksander in Samuel Weissenhorn, Ingolstadt, 1567, lesorez.

Dvanajsto poglavje ima naslov *Pozne upodobitve Martina Luthra*. V tem poglavju sem opisal pozne upodobitve Martina Luthra, ki se začne na istih lesorezih pojavljati skupaj z volilnimi knezi, največkrat se te dvojice pojavljajo kot priče Jezusovega krsta ali kot molivci, ki pod razpelom molijo h Kristusu, medtem ko ozadje nakazuje na mesto Wittenberg kot na zibelko reformacije. Na samostojnih upodobitvah Luther ni več upodobljen s svojimi zgodnjimi identifikacijskimi atributi, z doktorsko čepico in *Svetim pismom*, saj je spričo množice njegovih zgodnjih portretov postala njegova karakteristična fiziognomija ikonična. Sedaj postane upodobljen kot avtoritativen veroučitelj, v posamičnih primerih pa njegove upodobitve spominjajo na katoliške upodobitve svetnikov. Luthrova podoba se pojavi tudi na dveh evangeličanskih oltarjih, *Wittenberškem* in *Weimarskem*, katerih nenavadno, evangeličansko ikonografijo opisujem v tem poglavju.

Trinajsto poglavje sem naslovil *Evangeličanske knjige čudes*. V drugi polovici 16. stoletja je bila zemlja razumljena kot solzna dolina, ki je izpolnjena s strahom in tesnobo. Evangeličanske dežele Nemčije zopet preplavijo tiski, knjižice in knjige, a tokrat ti tiski niso šaljivi in sramotilni. Pomen teh tiskov postane izredno temačen in apokaliptičen. Ti tiski ali *Knjige čudes* (*Wunderzeichenbücher*) opisujejo monstrozna rojstva, ki jih označujejo kot Božja znamenja, ki govorijo o tem, da je Konec dni blizu. Človeška grešnost je tako huda, da ni več mogoče nobeno kesanje zato nam spričo naravnih katastrof in monstroznih rojstev Bog sporoča, da prihaja k nam s palico in nam daje, kot v primeru Sodome in Gomore, še eno priložnost, včasih pa te priložnosti ni več, saj Bog ne prihaja k nam samo s palico, temveč tudi z mečem, s katerim bo ta grešni svet uničil. V kolikor so tiski začetne reformacije vsebovali humor, postane ta sedaj popolnoma odsoten. Pomembna sprememba je tudi ta,

da se fokus od pokvarjenosti papeža in Katoliške cerkve vse bolj usmerja na grešnost samih evangeličanov, ki v monstroznih rojstvih vse bolj vidijo zrcalo, ki jim odseva njihove lastne grehe.

Slika 5. Krakovska pošast iz Jacobrueffove knjige: *Ein schön lustig Trostbüchle von den empfenknussen und geburten der menschen*, 1554, lesorez.

Štirinajsto poglavje sem naslovil *Božja beseda*. Za številne evangeličane v 17. stoletju je *Sveto pismo* kot knjiga, vsebovala reprezentativen, celo totemski karakter. Celotna *Sveta pisma* ali njihovi posamezni deli so bili skrbno razstavljeni v posameznikovih najboljših sobah in tako kazali, da je njihov lastnik dober kristjan, ter da Bog varuje njih, njihov dom in njihove prijatelje. *Sveta pisma* so ljudje polagali v zibelke, jih imeli vedno nekje v svoji bližini in naključno odpirali, da bi v posameznih odlomkih našli uteho ali navodila za svoje bodoče obnašanje in ravnanje. Poseben pomen je za evangeličane imel stavek *Verbum Domini Manet in Aeternum* (*Božja beseda bo ostala na vekomaj*). Wittenberški krog je že zelo zgodaj vzpostavil tako močno programsko vez s tem stavkom, da je v verzalkah napisan akronim, sestavljen iz začetnic besed tega stavka *VDMIAE*, imel funkcijo evangeličanskega logotipa. Ta

akronim je bil napisan tudi na različnih hišnih orodjih in pripomočkih.

Petnajsto poglavje sem naslovil *Luthrove negorljive podobe*. Legenda pravi, da so med okupacijo cesarskih čet španski vojaki Luthrovo naslikano podobo na *Wittenberškem oltarju* zabadali v trebuh in ji prerežali vrat. Poškodbe na sliki so bile vidne do leta 1707. Ker je Luthrova naslikana podoba preživela fizično nasilje, ki ga je bila deležna od svojih sovražnikov, je bila razumljena kot neuničljiva. Leta 1634 pošlje duhovnik evangeličanskemu konzistoriju v Mansfeld Luthrovo podobo in v spremnem pismu pripiše, da je to podoba, ki je čudežno preživela požar v Arternu. To je prvi primer Luthrove negorljive podobe po letu 1521, na kateri je Luthrovo zaslišanje. Leta 1689 Luthrova podoba preživi nepoškodovana požar v njegovi rojstni hiši v Eislebnu. Takšni in podobni primeri Luthrovih podob, ki gorijo, a ne morejo zgoreti in jim ogenj ne more škodovati, postajajo vse bolj podobni legendam katoliških mučenikov, v katerih so svetniška telesa in njihove relikvije predstavljene kot tisti sveti objekti, ki jim ogenj ne more do živlega.

Šestnajsto poglavje sem naslovil *Evngeličanska videnja in čudeži*. Leta 1648 se je v vasi Gerlingen, v evangeličanski pokrajini Württemberg, Hansu Keilu v vinogradu prikazal angel, ki je vzel Keilov nož in z njim zarezal šest trt, ki so začele krvaveti in mu nato naštel grehe, nad katerimi se Bog jezi. Med temi grehi so bili: novi davki, lakomnost duhovščine, preklinjanje in lahkotnost žensk. Šest trt je predstavljalo šest mesecev, ki jih imajo ljudje na voljo, da se pokesajo. Tri dni pozneje pa je čudežno začelo krvaveti že dvesto trt. Po angelskem sporočilu je imela dežela Württemberg samo šest mesecev časa, da se pokesa in se popravi, sicer se bo zemlja odprla, hudič in njegovih tisoč pomočnikov pa bodo raztrgali vse prebivalce. Katarina Hummel je bila preprosta ženska, katere noge so bile tako deformirane, da brez bergel sploh ni mogla hoditi. Neko nedeljo, ko je pri Božji službi v evangeličanski cerkvi v Leonbergu poslušala pridigo – v katero je bila vključena prilika o usmiljenem Samaritanu – se je zgodil čudež. Katarinine deformirane in zvite noge so se zravnale in Katarina je lahko vstala brez pomoči bergel. Padla je na kolena in se Bogu zahvalila z molitvijo. V tem poglavju pišem o evangeličanskem razumevanju videnj in čudežev, ki so se začeli pojavljati leta 1648, v času največje bede in trpljenja.